

Bronsemedalje NM hifi 2022 Mina Haaheim, Foss vgs

Skriv en sammenhengende tekst om frihet og ansvar i krisetid.

Før opp kilder du bruker til slutt, eller via notehenvisninger underveis.

I besvarelsen **skal** du vise din historie- og filosofifaglige kompetanse ved å behandle de tre punktene nedenfor, men du bestemmer selv omfanget og rekkefølgen, og du kan gjerne ta for deg flere punkter samtidig.

1. Gjør rede for eksempler fra moderne tid der kriser eller katastrofer har rammet samfunn og aktualisert samhold og solidaritet.
2. Ta utgangspunkt i eksemplene dine og drøft den enkeltes frihet opp mot den enkeltes ansvar overfor fellesskapet i krisetider, ut fra eksistensialistisk og/eller politisk filosofi.
3. Drøft og ta stilling til påstanden: «Jeg kan ikke ta ansvar for at mennesker lider, for eksempel pga Russlands krig mot Ukraina, pga Korona-pandemien eller pga klimaforandringene!» Bruk relevant filosofi i drøftingen din.

I teksten din **kan** du trekke inn andre momenter du mener er relevante og interessante, og som gir deg mulighet til å trekke inn mer av den historie- og filosofifaglige kompetansen din. Du kan velge blant punktene under eller bruke dine egne.

- Kriser får fram det beste/verste i oss.
- «Du må ikke tåle så inderlig vel den urett som ikke rammer deg selv». Arnulf Øverland
- Enhver bør sørge for seg og sine først!
- «[W]ho is society? There is no such thing! There are individual men and women [...]» Margaret Thatcher
- Er medmenneskelighet og frihet gjensidig avhengig av hverandre?
- Noen mener det og andre mener det; sannhet er bare et ord.
- Hvorfor angripe/forsvare ideen om objektive fakta?
- Hvert menneske med en smartphone er allerede omgjort til et produkt av overvåkingskapitalismen og av sosiale mediers økende polarisering.
- Finanskrisen 2008 og Korona-pandemien 2020-22 har lært oss at verden ikke så lett går under, veldig mye fungerer tross alt godt i den moderne verden.
- I det liberale demokratiet har man de siste par generasjonene tatt fremskrittet for gitt – det er blitt «uunngåelig» - i den grad at enkeltmennesket har sluttet å *kjempe* for friheten.
- Det hjelper ikke noe hva hvert individ finner på, de økonomiske og politiske systemene opprettholdes og forsterkes uansett.
- Ny frykt for atomutslettelse.
- Håp? Tja..., ja, jo, men om hva, og hvordan?

Frihet gjennom ansvar

Bronsemedalje NM hifi 2022 Mina Haaheim, Foss vgs

Er det mitt ansvar når mennesker lider? Når Russland går til Ukraina, når koronapandemien rammer samfunnet vårt, når klimaforandringene ødelegger selve livsgrunnet vårt, er det mitt ansvar? Er det rimelig å be meg ta ansvar for det? Hvis svaret er ja, hvordan skulle jeg kunne leve under tyngden av det ansvaret? Hvis svaret er nei, hvem andre skal da kunne bære det? Dersom ingen påtar seg ansvaret, hvem skal da håndtere alle krisene våre? Intet fritt individ vil vel frivillig vil ta det forferdelige ansvaret på seg ... Eller?

Mennesket befinner seg i en spesiell situasjon. Vi har en særegen evne til rasjonell tenkning, vi kan kjenne på samvittighet, og vi har potensiale til både gode og onde handlinger. Man kan argumentere for at det gir oss en helt unik frihet, fordi vi har muligheten til å ta aktive valg, slik blant annet Simone de Beauvoir forstår det. Av samme grunn kan man også argumentere for at vi har et særskilt ansvar. I moralske spørsmål er mennesket gjerne opptatt av hvem som har ansvar for hva. Når små barn skal hevde sin uskyld etter en krangel bruker de gjerne argumenter som: «Men han gjorde det først!» for å oppheve sitt eget ansvar. Vi ønsker å beskytte oss selv og vårt og liker å bruke vår selverklærte frihet til vårt forsvar. Et annet vanlig argument på barneskolen er: «Ja, men, jeg har ytringsfrihet. Det er ikke min feil om han ble lei seg!» Læreren vil da kanskje svare: «Poenget er ikke hvem som har skylda, men at dere blir venner igjen.» Det er en slik type innfallsvinkel jeg ønsker å presentere. Jeg synes det er mindre interessant hvem man skal legge ansvaret på, og mer interessant hvem som tar ansvar. Ansvar trenger overhodet ikke å være noe negativt.

Det finnes nemlig glede i å delta i et fellesskap, styrke i å ta dristige valg, trygghet i å beskytte sin neste og vite at man selv blir beskyttet, og stolthet i å overkomme utfordringer. Det moderne mennesket innbiller seg gjerne at lykken er å ha alt, å kunne velge hva som helst og å være lystig og tilfredsstillt hele tiden. Det tror jeg er en misforståelse. Som kultur har vi hengt oss opp i frihetsbegrepet, til den grad at vi ser ut til å ha glemt hvorfor det var viktig for oss i utgangspunktet. Dersom lykken er det endelige målet, er vel friheten bare nyttig i den grad den bringer oss nærmere lykken? Det samme gjelder velbehaget, slik Braanen Sterri peker på i sin kronikk. (Sterri, 2020). Vi fråtser i velbehag, fordi vi kan, og når vi kan så er som om vi må, for det er sånn menneskene er skrudd sammen. En annen av menneskets mest grunnleggende kvaliteter, er viljen til å forbedre sine omstendigheter. Dersom vi oppdager en måte å gjøre livene våre enklere, mer behagelige på, så kommer vi til å implementere den, på godt og ondt. Det er jo det instinktet som har tatt menneskeheten fra det første bålet for tusener av år siden til den teknologiske høyalderen vi befinner oss i i dag. Likevel blir jeg fristet til å stille spørsmålsteget ved om den utviklingen har gjort oss lykkeligere.

Bronsemedalje NM hifi 2022 Mina Haaheim, Foss vgs

Aristoteles' filosofi peker på et viktig moment, nemlig at mennesket har det godt når det er aktivt: «Det grunnleggende målet med menneskelivet er eudaimonia, som gjerne oversettes med «lykke» eller «å lykkes». Eudaimonia defineres som dydig, rasjonell aktivitet. Aktivitet, fordi evner og potensialer realiseres og finner sitt mål i aktiviteten; rasjonell, fordi det som særpreger mennesket er vår fornuft, som ingen av de andre dyrene har; og dydig, fordi dyd (arete) vil si dugelighet eller god funksjon, og man må være god for å ha det godt. (...) Eudaimonia, eller dydig, rasjonell aktivitet, vil si et aktivt liv med utøvelse av dyder som praktisk fornuft (fronesis), mot, besindighet og generøsitet.» (Fossheim, 2021).

Jeg tror at noe av grunnen til at menneskeheten som art har vært så vellykket, er at vi er på vårt beste når vi blir utfordret. Mennesket elsker å løse puslespill og å fortelle hverandre gåter. Vi er som skapt for å være i konstant forbedring; for å ha det godt vil vi alltid trenge noe å strekke oss etter. Å daffe burde altså ikke være noe for oss, *selv om* det er vår største motivasjonskilde for innovasjon. Det er dette Aksel Braanen Sterri peker på når han i pandemiens første dager skriver: «Tross alvoret i situasjonen, lengter den solidariske siden av oss etter dette. Vanligvis lever vi våre liv i jakten på velbehag. Bil, robotstøvsuger, levering av mat på døra, øretelefoner uten ledning, er alle uttrykk for målet om å oppnå et liv uten anstrengelser. Et slikt liv dekker imidlertid ikke sjelens behov. Vi lengter etter å bli oppslukt av fellesskapet, å ta del i noe som er større enn oss selv.» (Sterri, 2020).

I store kriser finner vi de største tapene, ja, men også de største seirene. I en fredfull, monoton hverdag er det lett å ta sine gleder for gitt. Kriser kan minne oss på at vi har noe på spill. Dette gjelder både personlig og nasjonale kriser. Eksempler på dette er kreftoverlevende som kommer ut av behandling med en ny giv over seg; ny takknemlighet over livet og respekt for døden. Etterpå har de kanskje et mer bevisst forhold til hva de vil gjøre med livet sitt og er bedre på å sette pris på små hverdagsgleder. På lignende vis kan store, internasjonale kriser som pandemi og krig bidra til å styrke det nasjonale fellesskapet og den kollektive dugnadsånden. I krisetid kan et ellers mangfoldig og splittet samfunn klare å samle seg rundt noen felles kjerneverdier. Man kan for eksempel spørre seg om hvorvidt det sterke norske sosialdemokratiet som etablerte seg i etterkrigstiden hadde vært mulig å oppnå uten tyskernes okkupasjon først.

I motsetning til de som opplevde krigen, vokser dagens norske ungdom opp i «verdens beste land». Likevel er dagens unge sjokkerende høyt representert i statistikk over psykiske lidelser som angst, depresjon og spiseforstyrrelser. Foreldregenerasjonen har gjort sitt aller beste for å skåne oss fra alt som skulle kunne gjøre oss ulykkelige; ut av kjærlighet, har de i løpet av

Bronsemedalje NM hifi 2022 Mina Haaheim, Foss vgs

oppveksten vår forsøkt å fjerne all friksjon fra hverdagen vår – til og med bokstavelig talt, med knotter på alle spisse kanter, gummilandskap på lekeplassene og klatreforbud i friminuttene. Dagens unge har blitt overøst med oppmerksomhet. Vi har blitt konstant underholdt, fra tettpakka program med aktivitetsskole og fritidsaktiviteter etter skolen som barn, til den evig tilgjengelige mobilen; dopaminmaskinen som ligger på lur i lommene våre til enhver tid som ungdom og voksne. Når det dukker opp noe i livet som er vanskelig å håndtere, slik som karakterstress, kroppspress eller klimaangst, kan vi alltid vende oss til mobiltelefonen for å distrahere oss selv med et skudd kunstig dopamin for å døyve smerten.

Vi er ikke ulykkelige på tross av all beskyttelsen, vi er ulykkelige *på grunn av* all beskyttelsen. Følger vi Aristoteles' resonnement, så innebærer det å leve et godt liv nemlig å bruke sine evner. Bare gjennom handling kan vi frigjøre oss selv, kunne Simone de Beauvoir kanskje sagt. For å nærme oss lykken må vi tørre å ta sjanser. Vi må kunne prøve og feile, og kjenne at vi sakte, men sikkert blir bedre på noe. For å virkelig kunne sette pris på det gode i livet, må man ha noe å kontrastere det med. For å unngå ensomheten må man tørre å møte den andres blick.

Depresjon og angst, som er så utbredte blant dagens unge, er symptomatiske for vår tid. Hva er depresjon? En vond tomhet; selve fraværet av evnen til å bry seg om de tingene man tidligere fant glede i. Verre enn å føle smerte er det å ikke føle noe som helst. Hva er angst? Angst er utrygghet, overdreven frykt, forventning om at noe farlig kan skje. Dette området krever selvsagt mer forskning før man kan uttale seg tydelig om det, men jeg synes likevel det kan være av interesse filosofisk sett å forsøke å sette disse tingene i sammenheng med hverandre. At selvmordsraten faller i krigstid har trolig sammenheng med at fellesskapet i samfunnet blir sterkere, og at hvert enkelt menneske plutselig erfarer både at de har noe verdt å kjempe for og at deres innsats trengs av noen. På den måten kan en grufull situasjon bli en kilde til mening i livet.

Det er noe morbid ved å prise krisenes utviklende makt på den måten jeg har gjort hittil i denne teksten. Jeg ønsker å understreke at det selvsagt ikke kan forventes at man som enkeltmenneske skal klare å se det «gode» i den krisen man selv står i. Jeg hater at jeg har måttet gå gjennom tenårene mine med en gigantisk mørk sky av typen global pandemi hengende over meg. Hver eneste vonde, mørke dag under den skyen har jeg forbannet at det skulle komme *akkurat da* over *akkurat meg*. Det går ikke an å fortelle noen som har bodd i en ettromsleilighet med en voldelig forelder, eller som har mistet en kjær til sykdommen, at

Bronsemedalje NM hifi 2022 Mina Haaheim, Foss vgs

pandemien «egentlig» var bra for oss. Det tror jeg heller ikke. Forferdeligheten av krisen trumfer alt, fra et menneskets perspektiv.

Poenget mitt innledningsvis var nettopp det at menneske har en enorm evne til å tilpasse seg og til å overleve. Mennesket vil *alltid* søke å forbedre sin situasjon for seg selv og sine. Vi ønsker alle at morgendagen skal være bedre enn i dag – det er en kjerneegenskap ved det å være menneske. Det er den kvaliteten som brakte oss fra det første bålet i skogen for tusenvis av år siden til dagens smarttelefon og koronavaksine. Det er et paradoks som det er vanskelig å forsone seg med: Vi vil alltid søke å maksimere vårt velbehag og minske vårt ubehag, men det er i selve søknen etter velbehaget at vi finner vår mening, altså vårt velvære. Med andre ord: I det vi hypotetisk sett hadde oppnådd dette absolutte velbehaget ville vår søken vært over – men vår mening ville opphørt. Tilværelsen vår mister altså sin mening i det vi er fullstendig tilfredsstilt, og tilfredsstillelsen ville på den måten igjen begynne å smuldre mellom fingrene våre. Dette er kjernen av det moderne menneskets dilemma. Heldigvis betyr det samtidig at det stadig fortsetter å være noe for oss å gripe etter, og vi kan fortsette på menneskehetens evige streben mot stjernene, og forhåpentligvis på veien dit igjen støte på gleden og kjærligheten og oppleve at livene våre er meningsfulle. Camus' absurde menneske er nettopp den som i møtet med denne syke erkjennelsen om at vi aldri vil oppnå det vi søker etter, likevel velger livet og fortsetter sin søken.

Menneskenes innebygde mål er absolutt lykke – noe vi sidestiller med fraværet av all friksjon, alle problemer. Men fordi det er umulig, så er der vi i praksis finner glede, finner lykken, i møtet med den evinnelige rekken utfordringer – for det er kun i møte med utfordringene at vi kan beseire dem. Det går derfor ikke an å si at vi burde glede oss over krisene, disse mulighetene for oss til å «dekke sjelens behov». Fordi krisene er tragedier for oss, og det er meningen at de skal gjøre oss opprørte og at vi skal mobilisere alt vi har av kløkt og kjærlighet og solidaritet og overlevelsesinstinkt for å overkomme dem.

I *Ringens herre* er Frodo, den lille hobbiten, fortvilet over krisa han har funnet seg i midten av. Han sier til sin mentor, den vise trollmannen Gandalf: «Jeg skulle ønske at dette ikke hadde trengt å skje i min levetid.» Gandalf svarer noe slikt som: «Men det gjør da alle, i enhver levetid. Det eneste vi kan velge, er hva vi vil gjøre med den tiden som er gitt til oss.» Jeg personlig kan ikke noe for at mennesker lider, for eksempel pga. Russlands krig mot Ukraina, pga. koronapandemien eller pga. klimaforandringene. Jeg kan heller ikke påta meg noe overordnet ansvar for disse krisene. Det jeg derimot kan gjøre, er å ta ansvar for det lille hjørnet som jeg råder over. Jeg kan møte flyktninger med respekt og omtenkksomhet. Jeg kan

Bronsemedalje NM hifi 2022 Mina Haaheim, Foss vgs

minimere risikoen for å smitte utsatte grupper ved å ta riktige forhåndsregler og jeg kan opptre solidarisk ovenfor medmennesker som er negativt berørt av lukkingen av samfunnet eller av sykdom. Jeg kan gjøre mitt beste for å minske mitt karbonavtrykk, gjennom bl.a. å unngå kjøttprodukter, velge miljøvennlig transport og forbruke mindre. Jeg kan engasjere meg politisk, dersom jeg har krefter til det.

Jeg vil ta ansvar, ikke med utgangspunkt i en streng moralsk forpliktelse, men fordi *det gjør meg godt*. Jeg tror Aristoteles forsto noe som vi godt kunne trenge å bli minnet på, nemlig at Jeg avviser premisset om at frihet og ansvar nødvendigvis representerer motstridende interesser. Vi hyller friheten og vi skyr ansvaret, og vi er ulykkelige. Kanskje er det på tide å ønske ansvaret inn i varmen igjen. Dugnad er slitsomt, men det er også givende. Det fellesskapet som Sterri beskriver i pandemiens tidlige dager, ga oss en liten smakebit på hvordan kriser kan bringe oss sammen. Verdenssamfunnets samkjørte sanksjoner mot Russlands invasjon av Ukraina har ført til noe av det samme, bare på et mer overordnet nivå.

Hva gjør politiske ideologier så besnærende? Jeg tror svaret er blant annet følelsen av tilhørighet til et fellesskap og av å ha en tydelig visjon av en bedre morgendag som man kan kjempe for. I vårt frihetselskende, høyst individualistiske samfunn hvor man konstant blir minnet på at man har alle muligheter ved sine føtter, kan ensomhet og rådvillhet fort slå rot. Den evinnelige informasjonsflyten som dagens teknologi har muliggjort eroderer gradvis ned evnen vår til å reagere på dårlige nyheter. Dersom man skulle tatt ansvar for alt det vonde som skjer i verden, ville man blitt oppløst av sorg og motløshet umiddelbart. Vi henfaller til apatien for å beskytte oss selv. Men veien ut av dette mønsteret er gjennom handling, konstruktiv handling. I en kaotisk verden er våre egne handlinger den eneste tingen vi faktisk rår over selv.

Kanskje kan det tilby noe trøst når vi nå går krisen over alle kriser i møte. Kampen mot global oppvarming ser ikke akkurat håpefull ut for øyeblikket. Vi ligger ikke bra an, og konsekvensene vil trolig bli katastrofale. Likevel skal jeg iallfall kjempe for menneskene og for jorda, innenfor det lille ansvarsområdet jeg velger å ta for meg, rett og slett fordi jeg elsker både jorda og menneskene og søker vår overlevelse, og fordi det er meningsfullt for meg å bruke mine evner til å gjøre verden bare bittelitt bedre. Å ta ansvar er et fritt valg, som tas i kjærlighet, ikke av plikt. Kjærlighet for sin neste, men også kjærlighet for seg selv. Kun gjennom handling kan man frigjøre seg selv, og kriser, i all sin grufullhet, kan være en fantastisk mulighet til å handle.

Bronsemedalje NM hifi 2022 Mina Haaheim, Foss vgs

Man må være god for å ha det godt, og er det én ting jeg vil prøve å være god på, så er det å tørre å prøve.

Kilder

Fossheim, H. (2021, juli 9). Aristoteles. Hentet fra Store norske leksikon:

<https://snl.no/Aristoteles>

Moum, T., Pettersen, T., & Sævareid, A. (2018). Historie og filosofi 2. Oslo: Cappelen Damm.

Sterri, A. B. (2020, mars 23). Livet får en større mening i situasjoner som denne. Dagbladet.